Түркістан кітапханасы

ҚАЗЫНАЛЫ ОҢТҮСТІК

56 том

МОЛДА СЕЙІЛ МҰРАСЫ

(Насап-нама мен жазбалары)

Екінші кітап

Нұрлы Әлем

Алматы 2013

МОЛДА СЕЙІЛ ЖАЗБАЛАРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕР

Қазақ халқының тарихи жадына қатысты жазба дереккөздері оншалықты көп емес. Алайда, сол аз дерек көздерінің өзі толық жинақталып, біріге түсірілді деп айтуға әлі ерте. Өйткені көптеген дереккөздері халықтың қолында немесе қолжазба қорларында өз зерттеушісін күтіп, шаң басып жатыр. Міне, сондай қолжазбаның бірі – Молда Сейіл Бәйменовтың соңында қалдырған жазбалары десек, артық айтқандық емес.

Молда Сейіл XIX ғасыр соңында Түркістан өңірінде, Қаратаудың «Егізқара» атты мекенінде дүниеге келіп, 1987 жылы Түркістан жанындағы Шорнақ аулында дүниеден өткен. Ол кісінің білімді кімнен алғаны белгісіз. Кейбір ел арасындағы әңгімелерде ол кісінің Айтжан дамылаға шәкірт болғандығы, Айтжан дамыланың ұлы Әубәкір қарымен замандас болғандығы айтылады. Бірақ бұл нақты дерек емес. Қалай болғанда да ол кісінің жазбаларына қарап, аса білімді болғандығына көз жеткізуге болады. Мысалы, Құранның «Бақара» сүресіндегі ораза тұтуға қатысты аяттарға жасаған тәпсірі, бұл кісінің араб тіліне жетік болғандығын көрсетеді. Одан басқа Сүлеймен Бақырғани, Ақ Ишан шығармаларын көшіргенде де, ол кісінің араб пен парсы тілдеріне жетік болғандығын, жалпы діни, сопылық терминдермен жақсы таныс болғандығын байқаймыз.

Қолжазбада бір тақырыппен шектелмей, түрлі мәселелерді қамтитын деректерді жинақтаған. Кейбір жазбалар бұрыннан белгілі шығармалар көшірмесі болса, кейбір жазбалар бұрын белгісіз болып келген тақырыпты қозғайды. Мысалы, Сүлеймен Бақырғани мен Шәді төре шығармалары бұрыннан белгілі дерек болса, Ақ Ишан жолжазбалары, қазақ халқының қалыптасуына, Алашқа қатысты деректер бұрын жарияланған дереккөздерінің ешқайсысында кездеспейді. Сол себепті Молда Сейіл жазбалары құнды, қазақ халқының дәстүрлі діни дүниетанымы мен тарихына қатысты тың деректер бере алатын дереккөзі ретінде бағалауға болады. Келесі кезекте осы қолжазба жинақталған деректерге қысқаша шолу жасап көрелік.

[illegible]

Мазмұны

Кіріспе 5

1-БӨЛІМ

XI-XII ғғ. Түркістанда қалыптасқан саяси-рухани ахуал 15
1.1. Қожа Ахмет Йасауи ілімінің қалыптасуы мен дамуының алғышарттары және сол дәуірдің тарихи шындығы 15
1.2. Қожа Ахмет Йасауи және Йасауи ілімінің дүниеге келуі 26
1.3. Шыңғыс хан және Түркі мемлекеттігінің қайта қалпына келтірілуі 48

2-БӨЛІМ

Йасауийа тариқаты XIII-XIV ғг. Жошы Ұлысында 55
2.1. Жошы Ұлысын исламдандырудағы йасауийа тариқатының орны 55
2.2. Хан билігі киелілігінің қалыптасуы 66
2.3. Билер институты және рулық, тайпалық жүйе 79
2.4. Қазақ жүздерінің қалыптасуы және оның йасауийа тариқатының тармақтарымен байланысы 106
2.5. Өзбек хан жүргізген қайта құру нәтижелері 121
2.6. Асан Қайғы мен Жәнібек хан арасындағы қайшылық және Алтын Орда мемлекетінің ыдырауна ықпалы 130
2.7. Алаш пен Алаша хан және қазақ халқының қалыптасуының алғашқы кезеңі 144
2.8. Ақ Орда мен Көк Орда 161
2.9. Алтын Орда мемлекетінің күйреуінің тарихи-саяси себептері 170
2.10. Әмір Темір мен Тоқтамыс және Едіге би 181

3-БӨЛІМ

Йасауийа және нақшбандийа тариқаттары арасындағы қарама-қайшылық 206
3.1. Нақшбандийа тариқатының дүниеге келуі 206
3.2. Өзбек ұлысы 217
3.3. Қазақ Хандығы 227
Қорытынды 239
Дәйек көздері 243